

Research Paper

The Philosophical Implications of Neo-Darwinian Naturalism in Explaining the Meaning of Life: An Assessment of John Cottingham's Critiques

Amirabbas Alizamani^{*1} , Abdolalrasol Kashfi² , Mohammad Hossein Shahbazy³

¹ Associate Professor of Philosophy of religion, Faculty of theology, University of tehran, Tehran, Iran. amir_alizamani@ut.ac.ir

² Assistant professor, Department of philosophy of religion, Faculty of theology, University of tehran, Tehran, Iran. akashfi@ut.ac.ir

³ Doctoral student, Philosophy of religion, Faculty of theology, University of tehran, Qom, Iran. mhshahbazy@iran.ir

[10.22080/jep.2026.31535.1329](https://doi.org/10.22080/jep.2026.31535.1329)

Received:

April 13, 2026

Accepted:

May 12, 2026

Available online:

May 29, 2026

Keywords:

Naturalism, Meaning, Meaning of Life, John Cottingham, Neo-Darwinism

Abstract

In the contemporary era, the paradigm of ontological naturalism has achieved such dominance that it has permeated various domains of knowledge, notably the realm of the meaning of life. In response to the problem of meaning, naturalists have adopted diverse approaches: one group, embracing scientific nihilism, posits that science has demonstrated the universe to be devoid of any objective meaning or purpose; others, adopting a subjectivist approach, deny meaning any external reality, regarding it as a subjective phenomenon contingent upon personal satisfaction; another faction employs evolutionary genealogy (biological reductionism) to interpret human meaning and values purely in terms of survival mechanisms and evolutionary processes; while yet another cohort utilizes objectivist approaches in an attempt to discover objective foundations for meaning within the material world itself, without resorting to the supernatural. Many of these approaches have been subjected to rigorous critique by thinkers such as John Cottingham, He levels fundamental criticisms against naturalistic frameworks, contending that none provide an adequate response to the problem of meaning. The present study employs an analytical-critical approach to examine these critiques in order to evaluate their validity. An analysis of Cottingham's perspective and the foundations of naturalism reveals that his primary criticisms are entirely sound; for these approaches not only conflict with our deepest moral intuitions, but they also fail to provide a proper interpretation of meaningfulness within the realm of lived experience, ultimately leading to an existential vacuum. Consequently, to attain authentic meaning, there is no alternative but to return to a metaphysical framework.

***Corresponding Author:** Amirabbas Alizamani

Address: University of tehran, Tehran, Iran.

Email: amir_alizamani@ut.ac.ir

Tel: 09123530078

Extended Abstract

1. Introduction

In the contemporary era, naturalism is no longer merely one epistemological approach among many; it has acquired a dominant position within Western intellectual systems. Specifically, ontological naturalism, heavily bolstered by Neo-Darwinian evolutionary theory, claims comprehensive explanatory power over all human phenomena. It asserts that biological mechanisms can account for everything from physical traits to moral and spiritual inclinations, operating on the premise that physical facts determine all other realities. This paradigm shift has transformed Neo-Darwinism from a strict biological framework into a metaphysical worldview, acting as a universal "acid" that dissolves and fundamentally alters traditional concepts.

Consequently, ontological naturalism has deeply infiltrated the philosophical discourse surrounding the "meaning of life". Naturalists have adopted various stances regarding human purpose. Some endorse scientific nihilism, arguing that science has definitively proven the universe lacks objective meaning or teleological goals. Others lean toward evolutionary subjectivism and biological reductionism, interpreting human values and the quest for meaning merely as internal constructs driven by survival mechanisms and genetic history. The pervasive denial of any external, cosmic, or divine meaning has prompted severe criticism from theistic rationalists. John Cottingham, a prominent philosopher of religion, argues that naturalism fails to provide an adequate answer to the question of meaning and actively destroys the foundational pillars required for life to remain genuinely meaningful. This study

aims to systematically evaluate Cottingham's critiques against naturalistic approaches to determine their epistemological validity.

2. Methods

This research employs an analytical-critical methodology to assess the philosophical confrontation between Neo-Darwinian naturalism and theistic rationalism concerning the meaning of life. The study first systematically analyzes the core components and philosophical appendages of Neo-Darwinism that elevate it from a methodological framework to an ontological "mega-paradigm". Subsequently, it categorizes the primary naturalistic responses to the meaning of life into pessimistic (nihilism) and optimistic (subjectivism and evolutionary objectivism) frameworks. Finally, the research critically evaluates John Cottingham's counter-arguments by dissecting his four-step critique, measuring his philosophical assertions against both the foundational claims of naturalism and the concrete realities of human existential experience.

3. Results

The investigation reveals that ontological naturalism inherently leads to four destructive metaphysical consequences regarding the meaning of life: the denial of the sacred realm, the rejection of cosmic teleology, the negation of objective moral values, and the existential demotion of humanity's status in the universe. Within this purposeless framework, naturalistic attempts to construct meaning—whether through Rosenberg's "benign nihilism" or Metz's objective naturalism—lack a robust ontological foundation.

Cottingham confronts these naturalistic dead-ends through a structured, four-step philosophical

critique: First, he establishes the legitimacy of the question of meaning against positivist attempts to dismiss it as a pseudo-problem, arguing that the human thirst for meaning is an intrinsic, objective reality of our existence. Second, Cottingham exposes the inherent methodological limitations of scientific language. Relying on Aristotelian causal distinctions, he demonstrates that while science efficiently answers questions of material and efficient causation, it is fundamentally incapable of addressing "teleological" or final causes, which are essential for defining a comprehensive purpose. Third, he elucidates the devastating ontological consequences of Darwinian naturalism. Cottingham argues that a universe governed by blind chance dismantles the objectivity, universality, and normativity of ethics. This metaphysical vacuum inevitably subjects modern humanity to profound alienation, despair, continuous susceptibility to failure, and existential fragility. Fourth, Cottingham demonstrates the inadequacy of secular subjectivism. He argues that "meaningfulness" is a robust, objective concept that cannot be reduced to mere personal satisfaction; authentic meaning requires human actions to be directed toward independent, objectively valuable ends.

4. Conclusion

The critical assessment concludes that Cottingham's critiques successfully expose the structural insufficiencies of naturalistic approaches. Ontological naturalism reaches a philosophical dead-

end across three main axes. First, it stands in direct opposition to fundamental moral intuitions, which naturally attest to the objectivity of values, cosmic teleology, and human dignity—concepts that biological reductionism inherently dismantles. Second, the psychological and existential consequences of a purely materialistic worldview inevitably generate profound alienation, despair, and fragility. Third, within the realm of lived experience and concrete human existence, naturalism fails to provide adequate solace or authentic direction during profound crises, often resulting in existential collapse. Ultimately, achieving genuine meaning requires returning to a metaphysical framework where moral values and teleology are authentic truths rooted in the structure of reality, preserving the transcendent status of humanity.

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

All authors contributed to the evaluation and review of the manuscript, and the corresponding author holds overall responsibility for the study.

Conflict of interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

This article is extracted from a doctoral dissertation. The authors would like to express their gratitude to the University of Tehran for providing the academic environment to conduct this research.

References

- Cottingham, J. (2003). *On the Meaning of Life*. London & New York: Routledge.
- Cottingham, J. (2011). Reply to Holland: The meaning of life and Darwinism. *Environmental Values*, 20(3), 299–308.
- Dennett, D. C. (1995). *Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life*. London, England: Penguin Books.
- Metz, T. (2013). *Meaning in life: An analytic study*. Oxford University Press.
- Rosenberg, A. (2011). *The Atheist's Guide to Reality: Enjoying Life without Illusions*. W. W. Norton & Company.

علمی

پیامدهای فلسفی طبیعت‌گرایی نئوداروینی در تبیین معنای زندگی؛ سنجش نقدهای جان کاتینگهام

امیرعباس علیزمانی^{*۱} ID، عبدالرسول کشفی^۲ ID، محمد حسین شهبازی^۳ ID

^۱ دانشیار، گروه فلسفه دین، دانشکده الهیات، دانشگاه تهران، تهران، ایران. amir_alizamani@ut.ac.ir

^۲ استاد، گروه فلسفه دین، دانشکده الهیات، دانشگاه تهران، تهران، ایران. akashfi@ut.ac.ir

^۳ دانشجوی دکتری، فلسفه دین، دانشکده الهیات، دانشگاه تهران، قم، ایران. mhshahbazy@iran.ir

[10.22080/jepr.2026.31535.1329](https://doi.org/10.22080/jepr.2026.31535.1329)

چکیده

در عصر حاضر، طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی به عنوان خوانش فلسفی نئوداروینیسم از چنان سلطه و نفوذی برخوردار شده که حوزه‌های مختلفی از دانش، از جمله «معنای زندگی» را تحت تأثیر قرار داده است. در برابر مسئله معنای زندگی، طبیعت‌گرایان رویکردهای متفاوتی اتخاذ کرده‌اند: گروهی با پذیرش نیهیلیسم علمی، بر این باورند که علم ثابت کرده جهان فاقد هرگونه معنای عینی یا غایت است؛ عده‌ای با اتخاذ رویکرد ذهن‌گرایی، معنا را فاقد واقعیت بیرونی دانسته و آن را امری ذهنی و مبتنی بر رضایت شخصی به شمار می‌آورند؛ گروهی دیگر با رویکرد تبارشناسی تکاملی (تقلیل‌گرایی بیولوژیک)، معنا و ارزش‌های انسانی را صرفاً بر اساس مکانیسم‌های بقا و فرایندهای تکاملی تفسیر می‌نمایند؛ و دسته‌ای دیگر نیز با رویکردهای عین‌گرایی تلاش می‌کنند تا بدون توسل به ماوراءالطبیعه، پایه‌هایی عینی برای معنا در درون همین جهان مادی پیدا کنند. بسیاری از این رویکردها مورد نقد جدی متفکرانی چون جان کاتینگهام، فیلسوف دین عقل‌گرا، قرار گرفته‌اند. وی نقدهای بنیادینی بر رویکردهای طبیعت‌گرایانه وارد می‌سازد و معتقد است هیچ‌یک از این رویکردها پاسخی کافی به مسئله معنای زندگی نمی‌دهند. پژوهش حاضر با رویکردی تحلیلی - انتقادی به بررسی این نقدها می‌پردازد تا اعتبار و عیار آن‌ها را ارزیابی کند. تحلیل دیدگاه کاتینگهام و مبانی طبیعت‌گرایی نشان می‌دهد که عمده نقدهای وی وارد است؛ چرا که این رویکردها علاوه بر آن که با عمیق‌ترین شهودهای اخلاقی ما در تضادند، در ساحت تجربه زیسته نیز توانایی ارائه تفسیر مناسبی از معناداری نداشته و به خلأ وجودی می‌انجامند. برای دستیابی به معنای اصیل، چاره‌ای جز بازگشت به یک چارچوب متافیزیکی نیست.

تاریخ دریافت:

۲۴ فروردین ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش:

۲۲ اردیبهشت ۱۴۰۵

تاریخ انتشار:

۸ خرداد ۱۴۰۵

کلیدواژه‌ها:

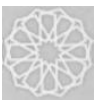
طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی، خودبستگی علی، غایت مندی کیهانی، عینیت ارزش‌های اخلاقی، معنای زندگی، نئوداروینیسم

* نویسنده مسئول: امیرعباس علیزمانی

آدرس: دانشگاه تهران، تهران، ایران.

ایمیل: amir_alizamani@ut.ac.ir

تلفن: ۰۹۱۲۳۵۳۰۰۷۸

۱ مقدمه

در جهان خارج وجود ندارد. معنا در درون افراد و از طریق رضایت شخصی یا پیگیری اهداف فردی ساخته می‌شود. (Klemke & Cahn, 2017, pp. 184-185) گروهی نیز به رویکرد تبارشناسی تکاملی (تقلیل‌گرایی بیولوژیک) گرایش پیدا کردند. این رویکرد معنا و ارزش‌های انسانی را به‌وسیله مکانیسم‌های بقا و فرایندهای تکاملی تفسیر می‌کند. (Wilson, 2004)

اتخاذ چنین رویکردهایی و سیطره یافتنشان در حوزه معنای زندگی که قدر جامع آن‌ها نفی وجود هر گونه معنای عینی الهی - کیهانی در خارج است، باورمندان به وجود چنین معنایی در جهان را به مقابله واداشته است. از جمله این افراد جان کاتینگهام^۳ فیلسوف الهیاتی برجسته و معاصر بریتانیایی است. او در دهه‌های اخیر، توجه ویژه‌ای به مسائل بنیادین فلسفه دین و اخلاق، از جمله ماهیت باور دینی، رابطه دین و اخلاق، مسئله شر و به طور خاص، معنای زندگی داشته است.

کاتینگهام بر این باور است که طبیعت‌گرایی پاسخی کافی و بسنده به مسئله معنای زندگی نمی‌دهد. او مدعی است طبیعت‌گرایی، بنیان‌هایی را ویران می‌سازد که با نفی آن‌ها عملاً معنای زندگی به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های وجودی بشر بی‌پاسخ می‌ماند یا پاسخی اشتباه دریافت می‌کند.

هدف اصلی این مقاله، بررسی نقدهای کاتینگهام بر رویکردهای طبیعت‌گرایانه در باب معنای زندگی است. پرسش آن است که تا چه میزان نقدهای کاتینگهام بر این رویکردها از اعتبار معرفت‌شناختی برخوردارند؟ آیا این نقدها می‌توانند مدعای طبیعت‌گرایان مبنی بر توانایی طبیعت‌گرایی برای پاسخ‌دادن به پرسش از معنا و حل آن را باطل سازند؟

پرداختن به این موضوع از دو جهت مهم است. نخست آنکه، بر اساس بررسی‌های صورت‌گرفته تا

در عصر حاضر، طبیعت‌گرایی^۱ صرفاً رویکردی در عرض سایر رویکردها نیست. این رویکرد از چنان قدرتی برخوردار شده است که - حداقل در نظام فکری غرب - به عنوان رویکرد غالب در نظام‌های معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی شناخته می‌شود. این رویکرد - به‌ویژه در قرائت‌های حداکثری و افراطی خود - با بهره‌گیری از نتایج و دستاوردهای علوم تجربی، مدعی شمولیت و جامعیت است. بدان معنا که ادعا دارد می‌تواند تمامی پدیده‌های انسانی از فعالیت‌های بیولوژیکی تا گرایش‌ها و کنش‌های اخلاقی و معنوی را تبیین کند. به تعبیر الکس روزنبرگ^۲ واقعیات فیزیکی، تمامی واقعیات دیگر را تعیین می‌کنند. (Rosenberg, 2011, Chapter 2)

در این میان نظریه نئوداروینیسم نقشی مهم در شکل‌گیری این سلطه بر عهده داشته است. این نظریه با ارائه یک تبیین جامع، خود بسنده و مادی از چگونگی شکل‌گیری موجودات به ویژه انسان، پایه و تکیه‌گاه محکمی برای طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی فراهم کرده است. به گونه‌ای که امروزه بسیاری از چالش‌های فلسفی در حوزه معنای زندگی، بر پایه قرائت فلسفی از این نظریه شکل گرفته‌اند.

یکی از مهم‌ترین پرسش‌هایی که طبیعت‌گرایی - به مقتضای شمولیتش - به آن ورود پیدا کرده، مسئله «معنای زندگی» است. طبیعت‌گرایان در مواجهه با این پرسش که «آیا زندگی دارای معنا هست یا نه؟» مواضع مختلفی اتخاذ کرده‌اند. برخی به نیهیلیسم علمی اعتقاد پیدا کردند. طرفداران این رویکرد معتقدند علم، ثابت کرده است که هیچ معنای عینی یا غایتی در جهان وجود ندارد. (Rosenberg, 2011) برخی، دیدگاه ذهن‌گرایی (سوبژکتیویسم) را انتخاب کردند. طرفداران این رویکرد مدعی‌اند معنای زندگی، فاقد عینیت است و

³ John Cottingham

¹ Naturalism

² Alex Rosenberg

انسان به حیوانی پیشرفته و با نغی غایت‌مندی، ارزش ذاتی حیات را از بین برده و پیامدهای اخلاقی ویرانگری به دنبال داشته است. (Weikart, 2016) در همین راستا، جان کاتینگهام نیز در نقد مستقیم دیدگاه هلند، تصریح می‌کند که تصادفی بودن جهان داروینی، ضرورتاً به بی‌معنایی و پوچی می‌انجامد. (Cottingham, 2011) این تنوع آراء نشان می‌دهد که مسئله مورد بحث، همچنان یک پرونده باز است و ضرورت دارد تا اعتبار ادعای ناسازگرایانی چون کاتینگهام به‌دقت ارزیابی شود.

وجه نوآوری مقاله پیش‌رو آن است که برای نخستین بار در ادبیات پژوهشی داخلی، مواجهه طبیعت‌گرایی نئوداروینی با مسئله معنای زندگی را از منظر انتقادی جان کاتینگهام مورد توجه قرار داده‌ایم و نابسندگی رویکردهای تقلیل‌گرایانه (اعم از نیهیلیسم، ذهن‌گرایی و عین‌گرایی تکاملی) را در این ساحت ارزیابی می‌کنیم.

دوم آنکه انتخاب جان کاتینگهام در این پژوهش موضوعیت دارد. کاتینگهام را می‌توان نماینده‌ای از جریان عقل‌گرایی الهیاتی در دوران معاصر به شمار آورد. نحوه مواجهه او با طبیعت‌گرایی و چالش آن می‌تواند - در یک نگاه کلی و با صرف‌نظر از مواضع شخصی او - تقابل رویکرد الهیاتی با طبیعت‌گرایی در حوزه معنا در نظر گرفته شود.

۲ چستی طبیعت‌گرایی نئوداروینی

نئوداروینیسم به‌عنوان یک نظریه زیست‌شناسی تکاملی جامع، در اندیشه‌های چارلز داروین^۴ ریشه دارد. داروینیسم، خود یک شکل متمایز از تبیین تکاملی برای تاریخ و تنوع حیات بر روی زمین است که فرمول‌بندی اصلی آن در ویرایش اول کتاب «منشأ گونه‌ها» در سال ۱۸۵۹ ارائه شد. (Darwin, 1859) نظریه تکامل داروین بر اساس تحلیل ارنست

زمان نگارش این مقاله، در آثار منتشر شده به زبان فارسی اثری که به شکل متمرکز، نسبت میان طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی و معنای زندگی را مورد بررسی قرار بدهد یافت نشد. اکثر پژوهش‌ها یا صرفاً به جنبه‌های کلامی این رویکرد (مثل برهان نظم) پرداخته‌اند یا معنای زندگی را به‌عنوان یک موضوع مستقل مورد بررسی قرار داده‌اند. به طور مثال در مقاله‌ای تحت عنوان «معنای زندگی از دیدگاه جان کاتینگهام» (علیزمانی و دریانی‌اصل، ۱۳۸۹) رویکرد کاتینگهام در باره چستی معنای زندگی به‌تفصیل مورد بررسی قرار می‌گیرد. یا در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تحلیلی نسبت نظریه تکامل با خداباوری و الحاد» (امامی‌فر و مهدوی اطهر، ۱۴۰۱)، برخی پیامدهای فلسفی و کلامی مورد ادعای طبیعت‌گرایان از نظریه تکامل مورد بررسی قرار گرفته است.

برخلاف پژوهش‌های فارسی‌زبان، در ادبیات جهانی آثار متعددی به مسئله‌ی داروینیسم و معنای زندگی پرداخته‌اند که می‌توان آن‌ها را در دو دسته‌ی کلی «طرفداران سازگاری» و «طرفداران ناسازگاری» جای داد. در میان طرفداران سازگاری، آلن هلند^۱ بر این باور است که جهان‌بینی داروینی به دلیل فقدان هدف نهایی از پیش‌تعیین‌شده، مانعی برای معنای زندگی نیست. او حتی مدعی است این جهان‌بینی با ایجاد آزادی و مسئولیت فردی، زمینه‌ساز خلق معنای زندگی توسط خود انسان است (Holland, 2009). جان استوارت^۲، تکامل را فرآیندی می‌داند که به ظهور هوش و خودآگاهی کیهانی منجر شده و معنای زندگی انسان را در این می‌داند که بشر با رسیدن به خودآگاهی، مسئولیت هدایت و پیشبرد هدفمند مسیر تکامل را بر عهده بگیرد. (Stewart, 2010)

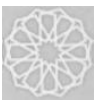
در نقطه مقابل، طرفداران ناسازگاری بر پیامدهای مخرب طبیعت‌گرایی داروینی تأکید دارند. ریچارد ویکارت^۳ مدعی است که داروینیسم با تقلیل

³ Richard Weikart

⁴ Charles Darwin

¹ Alan Holland

² John Stewart

داگلاس فوتویما^۵ اصول بنیادین سنتز مدرن را ۱۴ اصل می‌داند. (Futuyma & Kirkpatrick, 2017, p. 18) اما می‌توان این اصول را برای ایجاد بیشتر در هشت اصل و به شکل زیر خلاصه کرد:

فرایند تکامل بر این مبنا شکل گرفته است که تغییرات اکتسابی به نسل بعد منتقل نمی‌شوند (اصل ۱) و انتقال وراثت تنها از طریق واحدهای ثابتی به نام ژن صورت می‌گیرد. (اصل ۲) با این حال، این ثابت ژنتیکی دچار تغییر می‌شود؛ چرا که جهش و نوترکیبی همواره تنوع ژنتیکی لازم را تأمین می‌کنند. (اصل ۳) این تغییرات در افراد به صورت مجزا رخ نمی‌دهند بلکه در سطح جمعیت رخ می‌دهند (اصل ۴) و تحت تأثیر انتخاب طبیعی قرار می‌گیرند. (اصل ۵) انتخاب طبیعی به عنوان مکانیسمی غیرتصادفی، ژن‌های دارای سازگاری بیشتر را حفظ کرده و در جمعیت گسترش می‌دهد. این فرایند غربالگری، به صورت تدریجی و در طی گذر زمان، تفاوت‌های ژنتیکی را انباشته می‌سازد؛ (اصل ۶) تا جایی که تمایز ژنتیکی (غالباً ناشی از موانع جغرافیایی) به حدی می‌رسد که مانع از تبادل ژن شده و گونه‌های جدید پدید می‌آیند. (اصل ۷) در نهایت، با تداوم این مکانیسم واحد در طول زمان، تمام تنوع زیستی در قالب یک درخت حیات به یک جد مشترک منتهی می‌شوند. (اصل ۸) بدین ترتیب، نئوداروینیسم تبیینی از حیات ارائه می‌دهد که در آن، پیچیدگی و تنوع زیستی، برآیند نیروهای کور طبیعی و تصادفات ژنتیکی است.

در تحلیل ماهیت انتخاب طبیعی، توجه به این نکته مهم است که این مکانیسم، فرایندی کور و فاقد غایت و هدفی مشخص است. فرانسوا ژاکوب^۶ در تبیین این ویژگی، میان عملکرد انتخاب طبیعی و کار یک مهندس تمایز قائل می‌شود؛ او مدعی است مهندس بر اساس نقشه‌ای از پیش تعیین شده کار می‌کند، مواد اولیه را متناسب با هدف خود انتخاب

مایر^۱ در پنج اصل درهم‌تنیده خلاصه می‌شود: نخست، «تکامل به خودی خود» که بر دگرگونی پیوسته ارگانیسم‌ها در برابر ثبات گونه‌ها تأکید دارد. دوم، «تبار مشترک» که نشان می‌دهد تمام گونه‌ها همچون شاخه‌های یک درخت حیات، از جدی واحد ریشه گرفته‌اند. سوم، «تکثیر گونه‌ها» که منشأ پیدایش و گسترش تنوع عظیم زیستی است. چهارم، «تدریجی‌گرایی» که تبیین می‌کند تحولات بزرگ تکاملی، حاصل انباشت پیوسته تغییرات کوچک در گذر زمان‌اند نه جهش‌های ناگهانی. در نهایت، مکانیسم «انتخاب طبیعی» که برآیند دو فرایند است: تولید کاملاً تصادفی تنوع، و سپس غربالگری غیرتصادفی و جهت‌دار ارگانیسم‌هایی که بیشترین سازگاری را برای بقا در محیط دارند. (Mayr, 1982, pp. 505-520)

داروین با معرفی اصل انتخاب طبیعی، قدمی مهم در تبیین چگونگی حرکت تکاملی برداشت. با این حال، نظریه او با خلأهای نظری عمیقی روبه‌رو بود. مشکل آن بود که داروین و داروینیسم نتوانسته بودند وراثت و قوانین آن را در ذیل نظریه‌های زیست‌شناسی خود به شکل دقیقی پوشش دهند. ریشه این بحران در مبهم بودن ماهیت توارث نهفته بود. جولیان هاکسلی^۲ تصریح می‌کند که در روزگار داروین، موضوع وراثت بسیار مبهم بود و قوانین اساسی آن هنوز کشف نشده بودند (Huxley, 1942, p. 16). همین عدم درک روشن از قوانین وراثت منجر به افول یا به اصطلاح کسوف داروینیسم^۳ شد. اما با کشف مجدد قوانین مندل، زیست‌شناسی وارد دوره جدیدی شد که ثمره اصلی آن، تولد دوباره داروینیسم در قالب «سنتز مدرن»^۴ بود. (Huxley, 1942, p. 26) سنتز مدرن یا به تعبیر دیگر نئوداروینیسم با نشان دادن سازگاری میان ژنتیک مندلی و انتخاب طبیعی، این دو رویکرد را آشتی داد.

⁴ Modern Synthesis

⁵ Douglas J. Futuyma

⁶ François Jacob

¹ Ernst Mayr

² Julian Huxley

³ The Eclipse of Darwinism

بنیادین تغییر کرده‌اند. او بر این باور است که ایده داروین تنها در حوزه زیست‌شناسی باقی نمی‌ماند، بلکه به حوزه‌های دیگر نیز سرایت پیدا می‌کند و اگر تکامل می‌تواند ساختارهای شگفت‌انگیز طبیعت را توضیح دهد، پس قطعاً سازوکارهای ذهن انسان را نیز تفسیر خواهد کرد. او معتقد است وقتی این ایده به حوزه روان‌شناسی و فرهنگ نفوذ کند آن‌چنان مفاهیم دچار دگرگونی می‌شوند که حتی اراده و فاعلیت انسان به یک توهم تبدیل شده و ایده وجود یک جرقه الهی در خلاقیت و فهم بشر به‌طور کلی از میان می‌رود. (Dennett, 1995, p. 63)

حتی توماس ناگل^۵ نیز بر تمایز میان علم‌گرایی به معنای فرضیه علمی و علم‌گرایی به‌عنوان پیش‌فرض‌ها و دکترین حاکم بر نظریه علمی تأکید می‌کند. ناگل معتقد است این باور که حیات صرفاً از ماده بی‌جان و بر اساس جهش‌های تصادفی و قوانین فیزیکی به وجود آمده، امری قطعی و مسلم نیست. این موضوع یک فرضیه علمی کاملاً اثبات‌شده نیست، بلکه بیشتر شبیه به یک پیش‌فرض است که بر کل پروژه علمی حاکم شده است. (Nagel, 2012, p. 11)

گذار نئوداروینیسم از یک نظریه علمی به متافیزیک تا آنجا پیش می‌رود که نئوداروینیسم جایگاه، سیطره و سلطه‌ای همچون ادیان سنتی پیدا کرده است. مری میجلی^۶ مدعی است که تکامل به اسطوره تبیین آفرینش در روزگار ما تبدیل شده است. میجلی بر این باور است که تکامل دیگر یک نظریه زیست‌شناختی نیست. تکامل با تبیین منشأ و ریشه ما، دیدگاه‌های ما درباره اینکه چه هستیم را شکل می‌دهد. این موضوع نه‌تنها بر تفکر ما، بلکه بر احساسات و اعمال ما نیز تأثیر می‌گذارد، آن هم به‌گونه‌ای که بسیار فراتر از کارکرد رسمی آن به‌عنوان یک نظریه زیست‌شناختی است. (Midgley, 1985, p. 30)

می‌کند و به دنبال ساخت یک وسیله برای کارکردی مشخص است. اما تکامل چنین نیست و هیچ طرح یا چشم‌اندازی برای آینده ندارد. عملکرد تکامل را باید مثل یک سرهم‌بند دانست. سرهم‌بند، پروژه‌ای تعریف‌شده با اهداف مشخص ندارد. انتخاب طبیعی از هیچ، یک پدیده جدید به وجود نمی‌آورد و تنها ساختارهای قدیمی را تغییر کاربردی می‌دهد (Jacob, 1977)

اگر چه نئوداروینیسم نخست به‌عنوان یک نظریه تخصصی در حوزه زیست‌شناسی تکاملی تدوین شد و حتی در این حیطة نیز توانایی آن در ارائه تبیینی جامع از جزئیات خلقت در همه مخلوقات، مورد مناقشاتی قرار گرفت (برای مثال رک: Behe, 1996) اما به‌سرعت توسط گروه کثیری از متفکران از یک نظریه زیست‌شناسی صرف به یک جهان‌بینی متافیزیکی تبدیل گشت. به تعبیر دیگر نئوداروینیسم از طبیعت‌گرایی روش‌شناختی^۱ به طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی یا متافیزیکی^۲ بدل شد.

در نگاه آلوین پلانتینگا^۳ طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی در واقع دربردارنده یک شرح یا افزوده فلسفی بر دکترین علمی تکامل است؛ شرح یا افزوده‌ای که به نظر می‌رسد بسیاری از مناقشات طبیعت‌گرایان با الهی‌دانان در آن ریشه دارد. از منظر پلانتینگا این افزوده فلسفی، غیر جهت‌مند دانستن تکامل، هدایت نشده بودن آن و نبود طراح برای آن است. (Plantinga, 2011, p. 15)

این افزوده فلسفی از چنان قدرتی برخوردار است که دانیل دنت^۴ آن را به یک اسید جهانی تشبیه می‌کند. دنت معتقد است که ایده داروین تقریباً هر مفهوم سنتی را در خود حل می‌کند و پس از این انحلال، یک جهان‌بینی دگرگون شده تولید می‌کند که در آن اگر چه همچنان اثری از نشانه‌های قدیمی یافت می‌شود با این‌وجود این نشانه‌ها به شکلی

⁴ Daniel Dennett

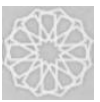
⁵ Thomas Nagel

⁶ Mary Midgley

¹ Methodological Naturalism

² Ontological/Metaphysical Naturalism

³ Alvin Plantinga

نیاز به هوش هدایتگر برای تبیین پیچیدگی‌های حیات را منتفی می‌کند. ریچارد داوکینز^۱ و دنیل دنت (Dennett, 1995, p. 63) بر این نکته تصریح می‌کنند. داوکینز در ضمن تمثیل مشهور خود می‌گوید: «انتخاب طبیعی، این فرایند کور، ناخودآگاه و خودکار... هیچ مقصودی در ذهن ندارد... [و] اگر بتوان گفت که نقشی مشابه ساعت‌ساز را در طبیعت ایفا می‌کند، آن [نقش] ساعت‌ساز نابینا است.» (Dawkins, 2006, Chapter 1) داوکینز مدعی است نظریه تکامل با بهره‌گیری از انتخاب طبیعی انباشتی، تنها نظریه‌ای است که قادر است وجود پیچیدگی سازمان‌یافته در طبیعت را توضیح دهد. (Dawkins, 2006, p. 317) او به پشتوانه همین توانایی است که برای خداناباوری، مبنایی عقلانی فرض می‌کند و می‌گوید: «اگرچه خداناباوری (آتئیسم) ممکن است پیش از داروین نیز از نظر منطقی قابل‌دفاع بوده باشد، اما داروین این امکان را فراهم کرد که بتوان یک خداناباور راضی از نظر عقلانی بود. (Dawkins, 2006, Chapter 1)

• **انکار غایت‌مندی کیهانی:** در جهان نئوداروینی هیچ طرح از پیش تعیین شده برای انسان و سایر پدیده‌ها وجود ندارد. ژاک مونو^۲ زیست‌شناس برجسته فرانسوی در تبیین این پیامد می‌نویسد: «تنها شانس (تصادف) منشأ هر نوآوری و هر خلقتی در زیست‌کره است.

البته برخی پژوهشگران معتقدند طبیعت‌گرایی روش‌شناختی در علم مدرن دیگر یک روش خنثی نیست، بلکه به مثابه یک «ابر پارادایم» عمل می‌کند (میرباباپور، ۱۳۹۶، ص ۲۲۰) که با اتکا به اصولی همچون «تیغ اوکام»، به‌طور پیشینی هرگونه فاعلیت الهی را از صحنه تبیین حذف کرده و عملاً به تکیه‌گاهی برای تثبیت طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی تبدیل شده است (نریمانی، ۱۴۰۰، ص ۲۵۴)

بر اساس آنچه گذشت، در جمع‌بندی نکات یاد شده می‌توان گفت: نئوداروینیسم به‌عنوان یک نظریه طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی - نه یک طبیعت‌گرایی روش‌شناختی - دارای چند مؤلفه است:

- روش‌شناسی آن از روش علمی به روش متافیزیکی و فلسفی تبدیل شده است.
- قلمروی تبیینی آن از صرف حیات زیستی موجودات فراتر رفته و حتی پدیده‌هایی مثل اخلاق، روح و معنای زندگی را نیز در برمی‌گیرد.
- دارای نفوذ و سلطه‌ای است که نظریه‌های رقیب را برنمی‌تابد.

در اینجا اشاره به برخی پیامدها و نتایج این رویکرد - به‌عنوان مقدمه‌ای برای بحث از تبیین‌های طبیعت‌گرایانه از معنای زندگی - ضروری است. طبیعتاً اگر طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی از روش فلسفی استفاده می‌کند، قلمرو تبیینی آن همه چیز را در برمی‌گیرد و دارای سلطه و نفوذ است باید به تقابل با بسیاری از بنیان‌های متافیزیکی پیش از خود بپردازد و آن‌ها را دگرگون سازد همچنان که دنیل دنت بر این نکته اذعان می‌کند. برخی از این بنیان‌ها و دگرگونی‌های رخ داده در آن‌ها که مستقیماً بر حوزه معنای زندگی اثرگذارند، به شرح زیر است:

- **انکار ساحت قدسی و افق‌های ماورایی:** طبیعت‌گرایی نئوداروینی

² Jacques Monod

¹ Dawkins Richard

هستند».) (Ruse & Wilson, 1986, pp. 173) شارون استریت^۴ نیز رویکردی مشابه را اتخاذ کرده است. او مدعی است آشتی دادن آن دیدگاه با به رسمیت شناختن نقشی که نیروهای داروینی در شکل دهی به محتوای ارزش های ما ایفا کرده اند، غیرممکن است و پیشنهاد می دهد که با آگاهی از این فشار تکاملی، دیدگاه فرااخلاقی خود را تعدیل کنیم و به یک آنتی رئالیست تبدیل شویم. (Street, 2006, p. 141)

- **تنزل جایگاه وجودی انسان:** روایت طبیعت گرایی نئوداروینی از عالم، سبب تغییر بنیادین تعریف انسان، راندن او از مرکزیت عالم به حاشیه و تنزل جایگاه وجودی او شده است. کارل سگان^۵ از جمله افرادی است که بر این پیامد تأکید می کند. او در این باره می نویسد: «دیدگاه دیرینه ای که توسط ایمانوئل کانت خلاصه شده است، مبنی بر اینکه بدون انسان، کل آفرینش صرفاً یک بیابان و پدیده ای بیهوده و فاقد هدف نهایی می بود، اکنون به عنوان حماقتی خودخواهانه آشکار شده است. ما نمی توانستیم از پیش بدانیم که شواهد، تا این حد مکرر و کامل، با این گزاره که انسان ها در مرکز صحنه کیهان قرار دارند، ناسازگار خواهد بود. نقش اصلی در نمایش کیهانی به ما داده نشده است.» (Sagan, 1994, Chapter 3) جیمز ریچلز^۶ نیز همسو با سگان می گوید: «انسان در تکبر خود

شانس محض، [که] مطلقاً آزاد اما کور [است]، در همان ریشه [و شالوده] عمارت شگفت انگیز تکامل قرار دارد. (Monod, 1971, pp. 112-113) او همچنین مدعی است که سرنوشت همزمان با رویداد نوشته می شود، نه پیش از آن و هیچ تقدیر پیشینی برای ظهور گونه انسان وجود نداشته است. (Monod, 1971, p. 145) سیمپسون^۱ نیز انسان را نتیجه فرایندی فاقد برنامه می داند و تصریح می کند: «انسان قطعاً هدف تکامل نبوده است، [چرا که] تکامل آشکارا هیچ هدفی نداشته است.» (Simpson, 1951, p. 143) به باور او هیچ مدرک واقعی وجود ندارد که تکامل هدفی داشته است، و شواهد قاطع نشان می دهد که نداشته است. (Simpson, 1951, p. 151)

- **نفی عینیت ارزش ها:** مایکل روس^۲ و ادوارد ویلسون^۳ تصریح می کنند که بر اساس رویکردهای طبیعت گرایانه هیچ گزاره بنیادین اخلاقی خارجی که حقیقتاً عینی (آبژکتیو) باشد، نمی تواند وجود داشته باشد. (Ruse & Wilson, 1986, p. 186) آن ها مدعی اند که «باور به حقایق اخلاقی فرا - جسمانی (خارج از بدن/ مستقل از انسان) و [باور] به یک دیوار مطلق میان «هست» و «باید»، اشتباه است. گزاره های بنیادین اخلاقی تنها به طبیعت فیزیکی ما مربوط می شوند و نتیجه ای یک تاریخچه ژنتیکی منحصر به فرد

⁴ Sharon Street

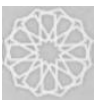
⁵ Carl Sagan

⁶ James Rachels

¹ George Gaylord Simpson

² Michael Ruse

³ Edward O. Wilson

خورشیدمرکزی گالیله مضحک می‌داند.
(Cottingham, 2011, p. 300)

حال باید در قدم بعدی دید طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی - با پذیرش چنین پیامدهایی - چگونه با مسئله معنای زندگی روبرو می‌شود. در ادامه، تبیین‌های طبیعت‌گرایانه از معنای زندگی به تفصیل بیان می‌شوند.

۳ تبیین‌های طبیعت‌گرایانه از معنای زندگی

رویکردهای طبیعت‌گرایان در مواجهه با معنای زندگی را می‌توان ذیل دو عنوان کلی جای داد:

۱- **طبیعت‌گرایی بدبینانه^۱ یا نیهیلیسم^۲**
طرفداران این رویکرد مدعی‌اند با پذیرش طبیعت‌گرایی هستی‌شناسانه جایی برای فرض معنا در زندگی وجود ندارد. زندگی، پوچ، بی‌هدف و بی‌معنا است.

از جمله مدافعان سرسخت این رویکرد الکس روزنبرگ است. روزنبرگ در کتاب معروفش به نام *راهنمای ملحدان به واقعیت: لذت‌بردن از زندگی بدون توهمات^۳* پاسخ‌های علم به یک سری از پرسش‌های بنیادین بشر را چنین بیان می‌کند:

- «آیا خدا وجود دارد؟ خیر.
- ماهیت واقعیت چیست؟ همان چیزی که فیزیک می‌گوید.
- هدف جهان چیست؟ هیچ هدفی وجود ندارد.
- معنای زندگی چیست؟ آن هم وجود ندارد.
- چرا من اینجا هستم؟ صرفاً یک شانس کور (احمقانه).

می‌پندارد که اثری بزرگ و شایسته مداخله یک خداوندگار است. فروتنانه‌تر و به گمان من حقیقی‌تر آن است که او را خلق شده از حیوانات بدانیم... پس از داروین، ما دیگر نمی‌توانیم خود را اشغال‌کننده جایگاهی ویژه در خلقت بدانیم؛ در عوض، باید درک کنیم که ما محصول همان نیروهای تکاملی هستیم که کورکورانه و بدون هدف عمل می‌کنند و بقیه قلمرو حیوانات را شکل داده‌اند.» (Rachels, 1990, pp. 1-2)
ریچلز این ایده سنتی که حیات انسانی دارای ارزش ویژه و یگانه‌ای است را زیر سؤال می‌برد تا آن جا که ایده کرامت انسانی را پسماند اخلاقی یک متافیزیک بی‌اعتبار شده به شمار می‌آورد. (Rachels, 1990, pp. 4-5)

بنابراین، طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی خداوند را حذف می‌کند، وجود غایتی کلی را انکار می‌نماید، هر گونه مبنای عینی را برای ارزش‌ها از میان می‌برد و در نهایت جایگاه انسان را تنزل می‌دهد.

در اینجا تأکید به این نکته ضروری است که پیامدهای بالا، پیامدهای طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی است. طبیعت‌گرایی روش‌شناختی لزوماً چنین پیامدهایی را به دنبال ندارد. می‌توان فرایند تکامل را سازوکار پدیده‌های زیستی در نظر گرفت و همچنان به وجود خالق هوشمند، ارزش‌های اخلاقی عینی و یا غایت‌مندی کیهان باور داشت. کاتینگهام خود تأکید می‌کند که به‌عنوان فیلسوفی که با جهان‌بینی الهیاتی همدلی دارد، هیچ نزاعی با طبیعت‌گرایی به‌عنوان یک نظریه علمی صرف ندارد و مخالفت با آن را به‌اندازه مخالفت با نظام

³ The Atheist's Guide to Reality: Enjoying Life without Illusions

¹ Pessimistic Naturalism

² Nihilism

از جمله دیگر طرفداران این رویکرد جیمز تارتاگلیا^۳ است. او به صراحت مدعی است که «واقعیت به خودی خود، نه از نظر غایت شناختی و نه از نظر علیتی معنادار نیست، زیرا هیچ هدفی برای آن وجود ندارد و ما نمی‌توانیم توضیح دهیم چرا واقعیت اینجاست. به این ترتیب، در تأمل بر واقعیت وجود، درمی‌یابیم که معنایی که ما از زندگی خود می‌سازیم باید در نهایت بی‌بنیاد باشد؛ چرا که اعمال ما به‌سختی می‌توانند در طرح بزرگ هستی هدفی داشته باشند، وقتی که خود آن طرح بزرگ هیچ هدفی ندارد و در نتیجه اصلاً طرح نیست.» (Tartaglia, 2016, p. 36)

توجه به این نکته مهم است که تارتاگلیا هر چند وجود یک هدف کیهانی و کلی برای واقعیت را انکار می‌کند؛ اما مدعی است انسان‌ها می‌توانند در همان چارچوب پوچی و بی‌هدفی کلی، برای خود اهداف ریز و خرد تعریف کنند و خود را با آن‌ها مشغول سازند. (Tartaglia, 2016, p. 56)

در مقام جمع‌بندی می‌توان گفت رویکرد روزنبرگ و تارتاگلیا بر دو اصل و اساس مبتنی است. نخستین اصل، انکار غایت کیهانی است؛ بدان معنا که چه از منظر فیزیک و زیست‌شناسی و چه از منظر متافیزیکی، کلیت جهان دارای هیچ‌گونه طرح، نقشه یا هدف نیست. اصل دیگر که در واقع نتیجه منطقی اصل نخست است، بی‌بنیادی معنای انسانی است. وقتی کل چارچوب هستی هدفی ندارد، معناسازی‌های انسان در درون این چارچوب نیز فاقد اعتبار عینی است؛ بنابراین، آنچه ما به‌عنوان معنای زندگی می‌شناسیم صرفاً یک توهم تکاملی یا سرگرمی ذهنی است که هیچ ریشه‌ای در ساختار واقعیت ندارد.

۲- طبیعت‌گرایی خوش‌بینانه^۴

طبیعت‌گرایی خوش‌بینانه دیدگاهی است که اگر چه جهان‌بینی علمی و فیزیکی را می‌پذیرد و

• آیا روح وجود دارد؟ آیا جاودانه است؟ شوخی می‌کنید؟

• آیا سقط جنین، اتانازی، خودکشی، پرداخت مالیات، کمک‌های خارجی یا هر چیز دیگری که دوست ندارید، ممنوع، مجاز یا گاهی واجب است؟ هر کاری مجاز است.» (Rosenberg, 2011, Chapter 1)

روزنبرگ ریشه این مواضع - از منظر ما رادیکال - را در علم‌گرایی^۱ می‌داند. او علم‌گرایی را چنین تبیین می‌کند: «علم‌گرایی بدین معناست که ما باید در مورد هدف چیزها به‌طور کلی، در مورد هدف بیولوژیکی به طور خاص، و همچنین در مورد هدف زندگی انسان، نیهیلیست باشیم.» (Rosenberg, 2011, Chapter 3) از منظر روزنبرگ هیچ اندیشه‌ای درباره چیزها [به معنای واقعی کلمه] وجود ندارد، مفاهیم هدف، طرح یا طراحی در ذهن، توهم هستند. (Rosenberg, 2011, Chapter 9) او نیاز به زندگی معنادار را از جمله توهمات می‌داند که توسط ذهن‌گرایی پرورده شده است؛ اما مدعی است ذهن‌گرایی نمی‌تواند دلیل خوبی برای ادامه زندگی ارائه دهد، زیرا اصلاً دلیلی وجود ندارد. (Rosenberg, 2011, Chapter 12)

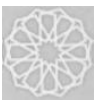
با این وجود روزنبرگ برای اینکه دیگران را از این پوچی مطلق نترساند، از اصطلاح «نیهیلیسم خوش‌خیم^۲» استفاده می‌کند. او توضیح می‌دهد که اگرچه زندگی فاقد هرگونه معنا یا ارزش واقعی است، اما جای نگرانی نیست؛ زیرا تکامل و انتخاب طبیعی، ما را به‌گونه‌ای سیم‌کشی کرده‌اند که ذاتاً مهربان باشیم. اخلاق و عواطف ما، یک سازگاری تکاملی کور برای بقای گونه بشر است و ما می‌توانیم بدون نیاز به توهم معنا، تسلیم این جبر بیولوژیک باشیم و از زندگی لذت ببریم. (Rosenberg, 2011, Chapter 6)

³ James Tartaglia

⁴ Optimistic Naturalism

¹ Scientism

² Nice Nihilism

تکنیک‌های متنوع آن است... عقل نه برای درک اتم‌ها و نه حتی برای درک خودش، بلکه برای ترویج بقای ژن‌های انسانی ساخته شده است.» (Wilson, 2004, pp.2-3) به همین دلیل است که ویلسون نه برای انسان و نه برای هیچ‌گونه دیگری، هدفی فراتر از الزاماتی که توسط تاریخ ژنتیکی‌اش ایجاد شده، فرض نمی‌کند. گونه‌ها ممکن است پتانسیل عظیمی برای پیشرفت مادی و ذهنی داشته باشند، اما فاقد هرگونه هدف ذاتی یا هدایتی از سوی عواملی فراتر از محیط خود هستند. (Wilson, 2004, p. 6)

مایکل روس نیز با اتخاذ موضعی مشابه، هیچ‌گونه عینیتی برای اخلاق و معنا در نظر نمی‌گیرد و آن‌ها را صرفاً بخشی از بیولوژی ما به شمار می‌آورد. او هم همانند ویلسون اخلاق را توهمی از سوی ژن‌ها معرفی می‌کند که هدف از آن، تنها فریب‌دادن آگاهی ما برای واداشتنمان به همکاری اجتماعی و به دنبال آن تضمین بقای گونه بشر است. (Ruse, 2008, p. 104)

در اینجا ممکن است پرسشی شکل بگیرد. اینکه تفاوت نگاه روزنبرگ با ویلسون و روس در چیست؟ ویلسون و روس نیز در نهایت معنا را به فرایندهای بیولوژیکی بازمی‌گردانند؟ پس چرا یکی را ذهن‌گرا می‌خوانیم و دیگری را نیهیلیست؟

در پاسخ باید بگوییم اگر چه هر دو نگاه، در تبارشناسی معنا هم نظر هستند و معنا را محصول تکامل می‌دانند، اما در نتایج حاصل از آن با یکدیگر اختلاف نظر دارند. روزنبرگ با استناد به این تبارشناسی نتیجه می‌گیرد که چون معنا صرفاً یک سازگاری تکاملی است، فاقد اعتبار حقیقی است و باید نیهیلیسم را پذیرفت. اما ویلسون و روس مدعی‌اند اگرچه ارزش‌ها ریشه در واقعیت عینی جهان ندارند، اما چون این توهم تکاملی برای بقای ما ضروری است، برای ما انسان‌ها دارای اعتبار است. به بیان دیگر، روزنبرگ توهم تکاملی را دلیلی برای

ماوراءالطبیعه را رد می‌کند؛ اما همچنان معتقد است زندگی انسان حتی در یک جهان مادی صرف نیز می‌تواند دارای معنا باشد. تادئوس متز^۱ نظریه‌های موجود ذیل این رویکرد را در تحت دو نظریه کلی جای می‌دهد:

الف: ذهن‌گرایی (سوبژکتیویسم)^۲

در این نظریه، شرایط معنادار بودن متغیر است و کاملاً به سوژه (فاعل) بستگی دارد. بر اساس شکل استاندارد این موضع نظری، آنچه برای یک شخص خاص معنادار است، کاملاً تابعی است از آنچه او نسبت به آن، یک نگرش مثبت خاص دارد؛ بنابراین هیچ استاندارد مستقل از نگرش‌های فرد برای تعیین اینکه کدام امور معنادار هستند وجود ندارد. (Metz, 2013, p. 164)

البته بررسی رویکرد طبیعت‌گرایان ذهن‌گرا نشان می‌دهد که آن‌ها خود از زوایای مختلفی معنا را درونی می‌بینند و تفسیرهای متفاوتی از معنای زندگی ارائه می‌کنند. برخی همچون مایکل روس و ادوارد ویلسون به تبارشناسی تکاملی معنا تصریح می‌کنند؛ یعنی در کنار انکار هرگونه عینیت برای اخلاق و معنا، ریشه‌های داشتن دغدغه برای یک زندگی معنادار را به ساختار بیولوژی ما بازمی‌گردانند.

ویلسون در کتاب *درباره طبیعت انسان*^۳ ریشه تمام کنش‌های احساسی و اخلاقی بشر را با کارکردهای مغز توجیه می‌کند. او معتقد است آنچه که به‌عنوان شهودهای اخلاقی یا معنای زندگی درک می‌کنیم در واقع برنامه‌ریزی‌های پیچیده‌ای است که طی هزاران نسل توسط انتخاب طبیعی در ساختار عصبی ما تعبیه شده تا بقای گونه انسان را تضمین کند (Wilson, 2004, p. 6). ویلسون نه تنها برای شهودهای اخلاقی و معنای زندگی، بلکه فراتر از آن، حتی برای عقل انسان نیز کارکردی تکاملی تعریف می‌کند و می‌گوید: «ذهن انسان دستگاهی برای بقا و تولیدمثل است، و خرد (عقل) تنها یکی از

³ On Human Nature

¹ Thaddeus Metz

² subjectivism

پیش از پرداختن به دیدگاه برخی طبیعت‌گرایان عین‌گرا پرسشی مهم مطرح می‌شود. اساساً آیا ممکن است کسی طبیعت‌گرا باشد، پدیده‌ها را صرفاً بر اساس فرایند تکامل توضیح دهد و معیار همه‌چیز را شانس محض بداند و درعین‌حال مدعی شود که برخی پدیده‌ها ذاتاً به زندگی ما معنا می‌دهند؟ بادقت در تعریف متز می‌توان دریافت که اتفاقاً او به این چالش توجه داشته و تلاش کرده است عین‌گرایی را به‌گونه‌ای تعریف کند که به این پرسش پاسخ دهد. مدعای متز آن است که یک ویژگی مادی و یک ماهیت فیزیکی می‌تواند به‌گونه‌ای باشد که برای ما معنادار در نظر گرفته شود. مثلاً یک پدیده می‌تواند آن‌چنان زیبا باشد که به زندگی معنا ببخشد. اینکه این زیبایی، محصول انتخاب طبیعی و یک فرایند کور است، خللی در معنابخشی آن ایجاد نمی‌کند؛ بنابراین میان باور به طبیعت‌گرایی و عینی‌گرایی - حداقل در نگاه طرفداران این رویکرد - ناسازگاری وجود ندارد.

خود متز از جمله برجسته‌ترین طبیعت‌گرایان عینی‌گرا است. او نظریه مختار و البته ابداعی خود را ذیل عنوان «نظریه بنیادینگی»^۲ مطرح می‌سازد. به شکل دقیق می‌توان نظریه متز را چنین تعریف کرد: «زندگی یک شخص انسانی معنادارتر است، هر چه بیشتر او... عقل خود را به کار گیرد و آن را در راه‌هایی استفاده کند که یا عقلانیت را به شکلی مثبت به‌سوی شرایط بنیادین وجود بشری جهت‌دهی کند، و یا آن را به شکلی منفی به‌سوی آنچه این شرایط را تهدید می‌کند [برای مقابله با آن] جهت دهد؛ به‌گونه‌ای که بخش‌های بدتر زندگی او، منجر به ایجاد بخش‌های بهتر در اواخر آن شود، طی فرایندی که یک داستان زندگی مجاب‌کننده و در حالت ایده‌آل، اصیل (بدیع) را می‌سازد» (Metz, 2013, p. 235)

تعریف متز به ما نشان می‌دهد که اولاً معناداری زندگی امری مقول به تشکیک است. ممکن است برخی از زندگی‌ها از معناداری بیشتری نسبت به

پوچی می‌داند، اما روس و ویلسون همان را مبنایی برای ذهن‌گرایی و معنای ذهنی در نظر می‌گیرند.

طیف دیگری از ذهن‌گرایان همچون هری فرانکفورت رویکردی متفاوت از ویلسون و روس در مواجهه با معنا اتخاذ کرده‌اند. فرانکفورت اگرچه در چارچوب طبیعت‌گرایی فکر می‌کند اما معنای زندگی را در بستر تبارشناسی تکاملی تفسیر نمی‌کند. رویکرد فرانکفورت پدیدارشناسانه و مبتنی بر تحلیل ساختار اراده است.

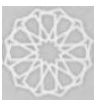
از نظر فرانکفورت معنا کیفیتی است که ما آن را به جهان تزریق می‌کنیم. تنها با عمل «اهمیت‌دادن»^۱ است که جهان پیرامون ما دارای ارزش می‌شود و چارچوبی از اهداف و استانداردها شکل می‌گیرد که می‌توانیم بر اساس آن‌ها زندگی خود را هدایت کنیم (Frankfurt, 2004, p. 23). به باور فرانکفورت انسان نمی‌تواند بدون هیچ پیش‌فرضی به دنبال معنا بگردد. دل‌بستگی‌ها و عشق‌های ما - که البته به شکلی ناخواسته در ساختار بیولوژیکی و طبیعی ما شکل گرفته‌اند - مشخص می‌کنند که ما باید به دنبال چه باشیم و چه چیزی برای ما ارزش دارد. (Frankfurt, 2004, p. 48) در نهایت آنچه برای ما ارزش دارد همان است که به زندگی ما معنا می‌بخشد.

ب: عین‌گرایی (ابژکتیویسم)

متز، عین‌گرایی را چنین تعریف می‌کند: «طبیعت‌گرایی عینی، این دیدگاه است که ویژگی‌های مادی‌ای وجود دارند که مستقل از اینکه متعلق نگرش‌های گزاره‌ای کسی باشند، تا حدی به زندگی ما معنا می‌بخشند. بر اساس این دیدگاه، یک وضعیت حداقل تا حدی به دلیل ماهیت فیزیکی ذاتی‌اش معنادار است، مستقل از اینکه معنادار دانسته شود، مورد میل باشد، دوست داشته شود یا جستجو شود.» (Metz, 2013, p. 180) بنابراین داشتن صرف احساس رضایت، دل‌بستگی و حتی عشق برای معنادار شدن زندگی کفایت نمی‌کند.

² The Fundamentality Theory

¹ Caring

۴ نقد کاتینگهام

به نظر می‌رسد می‌توان در تحلیل مواجهه جان کاتینگهام با رویکردهای طبیعت‌گرایانه چهار مرحله و به تعبیری چهار گام را از یکدیگر متمایز کرد:

- گام اول: تثبیت جایگاه پرسش از معنا (تقابل با نیهیلیسم و پوزیتیویسم)
- گام دوم: تبیین محدودیت ذاتی زبان علم (نقد روش‌شناختی)
- گام سوم: تبیین پیامدهای ویرانگر طبیعت‌گرایی داروینی (نقد هستی‌شناختی)
- گام چهارم: تبیین نابسندگی رویکردهای ذهن‌گرایی (نقد اومانیزم سکولار)

گام اول: تثبیت جایگاه پرسش از معنا

کاتینگهام مدعی است که پرسش از معنای زندگی، باوجود تمامی تلاش‌های فلسفی برای طرد و کنارگذاشتنش به‌عنوان یک شبه مسئله - رویکردی که به‌ویژه در میان پوزیتیویست‌های منطقی همچون رودلف کارنپ رایج بود (Carnap, 1959) - همچنان با قدرت بر اذهان سیطره دارد. به باور او، اشتیاق عمومی به فلسفه - چه در دوران باستان و چه در عصر حاضر - دقیقاً ریشه در همین تمنا و میل برای دستیابی به درکی عمیق‌تر و البته کل‌نگرانه از معنای زندگی دارد (Cottingham, 2014, p. 2). کاتینگهام مدعی است «جستجو برای معنای زندگی، چه مبهم باشد و چه نباشد، همچنان نیرومندان ما را در چنبره خود حفظ کرده است... چرا که هستی‌انسانی ما رازآلود است؛ چیزی غریب، هراس‌انگیز و شایسته حیرت... انسان از این جهت منحصر به فرد است که... موجودی است که هستی خودش برایش یک مسئله است.» (Cottingham, 2003, p. 2) او در جایی دیگر در تبیین ضرورت معنا می‌گوید: «انسان‌ها تشنه‌ی معنا [اهمیت] هستند. این که زندگی صرفاً توالی پشت‌سرهم حوادث لعنتی باشد، تحمل‌ناپذیر است. ما می‌خواهیم [در زندگی] نوعی

سایرین برخوردار باشند. ثانیاً این معناداری وابسته به کاربست عقل و خرد است؛ بنابراین آنچه برای او در معناداری نقش اساسی ایفا می‌کند به‌کارگیری عقل و خرد است. ثالثاً این کاربرد در دو حوزه رخ می‌دهد: به شکلی مثبت به سمت شرایط بنیادین وجود و به شکلی منفی و برای مقابله با عوامل تهدیدکننده این شرایط. رابعاً موضوع کاربست عقل - چه مثبت و چه منفی - شرایط بنیادین وجود است. اما امور بنیادین وجود چه هستند؟ باتوجه به توضیح متز، بنیادین یعنی شرایطی که تا حد زیادی مسئول بسیاری از شرایط دیگر در یک دامنه خاص هستند. یک رویداد یا قدرت تا آنجا بنیادین است که اساساً چیزی باشد که بسیاری از رویدادهای دیگر را پدید می‌آورد (Metz, 2013, p. 226). به طور مثال خیرخواهی و نجات جان یک نفر بنیادین است چرا که سبب بقای حیات آن شخص می‌شود. متز حقیقت (علم)، خیر (اخلاق) و هنر (زیبایی) را برجسته‌ترین مصادیق معنا در نظر می‌گیرد. (Metz, 2013, p. 222) خامساً کاربست عقل در نهایت به شکل‌گیری یک داستان و روایت اصیل و بدیع از زندگی منتهی می‌شود. زندگی معنادار، مجموعه‌ای از لحظات پراکنده و گذرا نیست؛ بلکه داستانی مجاب‌کننده است.

تحلیل بالا نشان می‌دهد که برای متز اینکه قوانین فیزیک چگونه پدیدآمده‌اند، اینکه زیبایی چگونه به وجود آمده است و اینکه منشأ اخلاق چیست، اهمیت ثانویه دارد. آنچه در درجه نخست مهم است این است که علم، زیبایی و اخلاق فارغ از منشأشان، به‌عنوان شرایط بنیادین وجود عمل می‌کنند و ما با جهت‌دهی عقلانی به سمت آن‌هاست که می‌توانیم یک داستان و روایت اصیل از زندگی ارائه دهیم و در نهایت به زندگی معنادار دست پیدا کنیم.

منجمد است) و «علت فاعلی» (مثل: چرا توپ بیلبارد حرکت کرد؟ چون با چوب به آن ضربه زده شد). مشکل اصلی در نوع چهارم، یعنی «علت غایی» یا تبیین‌های غایت‌شناختی است که به هدف یا غایت یک پدیده اشاره دارد (Cottingham, 2003, p. 5).

کاتینگهام بر این باور است که از سده هفدهم به بعد، با ظهور جنبش علمی نوین به سردمداری شخصیت‌هایی چون دکارت و گالیله، یک تغییر اساسی در رویکرد علمی شکل گرفت. در این رویکرد جدید، توسل سنتی به اهداف الهی یا همان غایت‌شناسی، اساساً از حوزه فیزیک و علم طرد شد و وظیفه دانشمندان از کشف اهداف طبیعت، به مندرج ساختن پدیده‌ها ذیل قوانین ریاضی - فیزیکی تغییر کرد. در چنین چارچوبی که تمام پدیده‌های جهان می‌بایست با زبان دقیق ریاضیات تبیین می‌شدند، پرسش از غایت و هدف، بی‌پاسخ کنار گذاشته شد (Cottingham, 2005, p. 106).

در این رویکرد جدید حتی اگر علمی مانند زیست‌شناسی در ظاهر از تبیین‌های غایت‌شناسانه استفاده کنند این توضیحات باید همواره به سازوکارهای مکانیکی فروکاسته شوند و اگر روزی به یک نظریه کامل و یکپارچه که تمام پدیده‌های کیهان را تبیین کند، دست پیدا کنیم، این نظریه همچنان نخواهد توانست به این پرسش غایی پاسخ دهد که چرا اساساً جهانی وجود دارد؟

کاتینگهام با استناد به گزاره‌ای کلیدی از ویتگنشتاین - «احساس می‌کنیم حتی زمانی که به تمام پرسش‌های ممکن علمی پاسخ داده شود، مسائل زندگی هنوز دست‌نخورده باقی‌مانده‌اند» (Cottingham, 2003, p. 4, Wittgenstein, 1922, 6.52) نقد خود را چنین جمع‌بندی می‌کند که علم، با تمام قدرتش، تنها می‌تواند به ما بگوید از چه چیزی ساخته شده‌ایم، اما در برابر این پرسش که این واقعیت برای ما چه معنایی دارد، ساکت است.

در واقع کاتینگهام معتقد است آن چه نقش بنیادین در پاسخ‌گویی به پرسش از معنای زندگی ایفا می‌کند مسئله غایت‌مندی است. بدون ارائه یک

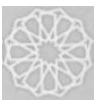
جهت‌مندی وجود داشته باشد؛ مایلم زندگی‌مان به‌جای آن که سرگردانی بی‌هدف باشد، سفری فهم‌پذیر را شکل بدهد.» (Cottingham, 2003, p. 32)

کاتینگهام در واقع با تثبیت پرسش از معنا، اثبات سابقه تاریخی آن، تبیین عطش انسان برای حل آن و تأکید بر تمایل انسان نسبت به فرار از زندگی بی‌هدف و داشتن زندگی هدفمند، به تقابل با نیهیلیسم و روزنبرگ می‌پردازد. اگر میلی بنیادی در وجود انسان نهفته است نمی‌توان نسبت به آن بی‌توجه بود و با بیان اینکه همه چیز بی‌اساس و بی‌هدف است آن میل را کنار گذاشت. باتوجه‌به رویکرد کاتینگهام اصرار بر شبه مسئله خواندن معنا نوعی پاک‌کردن صورت‌مسئله است. او معتقد است که این پرسش، یک خطای زبانی یا یک توهم روان‌شناختی نیست که بتوان آن را درمان کرد یا نادیده گرفت؛ این پرسش در ساختار وجودی انسان ریشه دارد. اینکه انسان تنها موجودی است که هستی‌اش برای خودش مسئله است، نشان می‌دهد که ما با واقعیتی عینی در درون خود مواجهیم.

گام دوم: تبیین محدودیت ذاتی زبان علم

اگرچه پیشرفت‌های پرشتاب علمی سبب شکل‌گیری این گمانه می‌شود که علم در نهایت قادر خواهد بود به این پرسش بنیادین که چرا ما اینجا هستیم و وجود ما چه معنایی دارد؟ پاسخی مناسب ارائه دهد؛ اما کاتینگهام مدعی است که علم در مواجهه با این پرسش با یک محدودیت ذاتی روبه‌رو است.

او برای تبیین دقیق این محدودیت، تمایز و تفکیک رایج میان پرسش‌های «چگونگی» و «چرایی» را چندان راهگشا نمی‌داند و در عوض، به سراغ تمایز چهارگانه ارسطو در باب انواع تبیین یا علل می‌رود تا نشان دهد که علم ذاتاً برای پاسخ به یک نوع خاص از چرایی محدودیت دارد. او توضیح می‌دهد که علم به‌خوبی می‌تواند به سه نوع از پرسش‌های «چرایی» پاسخ دهد: چرایی ناظر به «علت مادی» (مثل: چرا پل محکم است؟ چون از فولاد ساخته شده)، «علت صوری» (مثل: چرا این تکه یخ آب است؟ چون H_2O

تقلیل‌گرایانه، چهار رکن اساسی اخلاق را ویران می‌سازد: نخست، «عینیت»؛ زیرا اخلاق به احساسی ذهنی که ناشی از فشارهای تکاملی است، تبدیل می‌شود. دوم، «جهان‌شمولی»؛ چراکه طبیعت‌گرایی داروینی حقایق جهانی و همه‌جایی (مانند خوبیِ شفقت) را به رسمیت نمی‌شناسد. سوم، «ضرورت»؛ درحالی‌که اصولی نظیر نادرستی قساوت در همه جهان‌های ممکن اشتباه‌اند، در طبیعت‌گرایی هیچ ضرورتی در کار نیست و هنجارها می‌توانستند کاملاً متفاوت شکل بگیرند. چهارم، «هنجارمندی» (مرجعیت آمرانه)؛ اگر اصول اخلاق محصول توالی تصادفی رویدادها باشند، لزوماً قابل‌لغو خواهند بود و این امر به انکار مرجعیت ارزش‌های ثابت منتهی می‌شود. (Cottingham, 2011, p. 301-302)

تزلزل در ارکان چهارگانه اخلاق و پذیرش تصادف در منشأ ارزش‌ها، پیامد دیگری را در پی دارد که کاتینگهام آن را «بیگانگی» می‌نامد. از نظر او، وقتی پیوند عینی میان آرزوهای اخلاقی ما و ساختار واقعیت از بین برود، انسان با احساس پرتاب‌شدگی در جهانی روبرو می‌شود که در آن هیچ‌چیز در نهایت اهمیت ندارد. (Cottingham, 2011, p. 302)

طبیعت‌گرایی داروینیستی مرجعیت ارزش‌ها را از بین می‌برد و تصویری بیگانه‌کننده از وجود انسان ارائه می‌دهد که در آن، عمیق‌ترین باورهای ما فاقد هرگونه ریشه در واقعیت هستند. (Cottingham, 2011, pp. 302-303)

احساس بیگانگی، مستقیماً ما را به پیامد سوم یعنی «نامیدی» می‌کشاند. در کیهان داروینی که محصول نیروهای غیرشخصی و فاقد غایت‌مندی است، هیچ تضمینی برای پیروزی نهایی خیر وجود ندارد. کاتینگهام معتقد است معناداری زندگی مستلزم نوعی امید به سمت منبعی پایدار از خیر است؛ امیدی که در جهانی که طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی معرفی می‌کند، مبنای وجودی خود را از

غایت روشن، دقیق و کلی از زندگی انسان سخن گفتن از معناداری زندگی بی‌نتیجه است و چون علم توانایی انجام این کار را ندارد، در این حوزه با یک محدودیت ذاتی روبه‌رو است.

گام سوم: تبیین پیامدهای مخرب طبیعت‌گرایی داروینی

در این مرحله کاتینگهام به‌جای مواجهه مستقیم با رویکردهای طبیعت‌گرایانه، مبنای هستی‌شناختی آن‌ها که همان طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی است را مورد حمله قرار می‌دهد.

او تمایزی بنیادین میان «برداشت علمی» و «برداشت کیهان‌شناختی» از داروینیسم قائل می‌شود و تصریح می‌کند که داروینیسم مدرن، زمانی که به‌عنوان یک نظریه علمی تلقی شود، صرفاً بیان می‌دارد که جهش تصادفی و انتخاب طبیعی سازوکارهای اصلی جهان زیست‌شناختی هستند و تنوع گونه‌ها، محصول اثر تجمعی همین تغییرات ژنتیکی است. او تأکید می‌کند که هیچ نزاعی با این نظریه علمی ندارد و مخالفت با آن را مضحک می‌داند. چالش اصلی از منظر او همان طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی است که آن را «طبیعت‌گرایی داروینیستی» می‌نامد. (Cottingham, 2011, p. 299-300)

کاتینگهام تصریح می‌کند که در یک جهان بی‌خدا که طبیعت‌گرایی داروینیستی برای ما ترسیم می‌کند با پنج پیامد روبه‌رو هستیم: تصادف^۱، بیگانگی^۲، ناامیدی^۳، شکست^۴ و شکنندگی^۵ (Cottingham, 2011, p. 301).

او در تشریح بنیادی‌ترین پیامد، یعنی «تصادف»، آن را مستقیماً به ساحت اخلاق پیوند می‌زند. در جهان‌بینی داروینی، آنچه ما «حس اخلاقی» می‌نامیم، صرفاً محصولی تصادفی از نحوه تکامل اجداد ما در تنازع برای بقا است. این نگاه

⁴ Failure

⁵ Fragility

¹ Contingency

² Alienation

³ Despair

اخلاقی‌اش در تصادف محض ریشه دارند و پروژه‌های زندگی‌اش همواره با تهدید شکست روبرو هستند.

تحلیل کاتینگهام نشان می‌دهد که این پنج پیامد، صرفاً حالات روان‌شناختی پراکنده نیستند؛ بلکه علائم یک وضعیت هستی‌شناختی عمیق‌ترند. انسان مدرن بدین سبب دچار بیگانگی و ناامیدی می‌شود که جهان‌بینی نئوداروینی، زیربنای متافیزیکی لازم برای دستیابی به معنا را ویران کرده است. در واقع این پیامدها محصول مستقیم فقدان چهار رکن اساسی معنا هستند: انکار ساحت قدسی، انکار غایت‌مندی کیهانی، نفی عینیت ارزش‌ها و تنزل جایگاه وجودی انسان. کاتینگهام نتیجه می‌گیرد که با از میان رفتن این ارکان، هرگونه تلاش برای خلق معنا در چنین کیهانی، عملاً بی‌نتیجه خواهد بود. بدین شکل کاتینگهام مدعی است که حتی پاسخ طبیعت‌گرایان خوش‌بینی همچون متز به مسئله معنا نیز ناکافی است؛ چرا که ارزش‌های عینی مدنظر متز (مثل حقیقت، خیر و زیبایی)، در چنین کیهان کور و بدون غایتی، فاقد هرگونه پشتوانه هستی‌شناختی خواهند بود.

گام چهارم: تبیین نابسندگی رویکردهای ذهن‌گرایی

در برابر پیامدهای سنگین طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی، برخی رویکردهای طبیعت‌گرایی خوش‌بین همچون ذهن‌گرایان تلاش کرده‌اند با تقلیل معنا به یک احساس درونی و امر ذهنی از این پیامدها فرار کنند. در گام چهارم کاتینگهام نشان می‌دهد که درونی و ذهنی دانستن معنا به هیچ‌عنوان مشکل را برطرف نمی‌سازد و نمی‌تواند پاسخ درستی به این دغدغه وجودی انسان بدهد.

کاتینگهام این رویکرد را «کثرت‌گرایی سکولار» یا «اومانیزم سکولار معاصر»^۱ می‌نامد. او مدعی است که این رویکرد تنها در صورتی کارآمد است که بپذیریم ارزش‌گذاری، امری کاملاً ذهنی و مبتنی بر

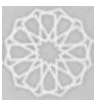
دست می‌دهد. (Cottingham, 2011, p. 303) او تصریح می‌کند که بدون یک چارچوب الهیاتی که سرنوشت انسان را ترسیم می‌کند، زندگی به تلاشی بیهوده در برابر احتمالات کور و بی‌هدف تبدیل خواهد شد. (Cottingham, 2011, p. 300)

در نهایت، کاتینگهام به دو موضوع «شکست» و «شکندگی» به‌عنوان پیامدهای ضروری زیستن در یک جهان داروینی اشاره می‌کند. در باب پیامد «شکست»، او معتقد است که در یک ساختار وجودی که بر تصادف و وابستگی مطلق به فرایندهای مادی مبتنی است، تمام پروژه‌ها و اهداف انسانی در معرض خطرات دائمی قرار دارند. در واقع تلاش‌های فرد همواره در معرض مبتلا شدن به عدم موفقیت به دلیل ضعف‌های درونی، ناتوانی‌های ذهنی و جسمی، حوادث ناگهانی، خیانت یا حتی بدشانسی محض هستند. (Cottingham, 2011, p. 303).

در خصوص پیامد «شکندگی» نیز کاتینگهام بر ماهیت ذاتاً آسیب‌پذیر وجود انسان در جهان نئوداروینی تأکید می‌کند. این شکندگی محصول مستقیم این واقعیت است که انسان موجودی کاملاً وابسته به شرایط بیولوژیکی و فیزیکی در نظر گرفته می‌شود که هیچ هدف از پیش تعیین شده‌ای برای بقای او در کار نیست. کاتینگهام تبیین می‌کند که در این وضعیت، هستی بشر همواره با تهدید دائمی زوال، بیماری و فروپاشی روبرو است. او مدعی است که بدون امید داشتن به حقیقی فراتر از خود و بدون پیوند با خیری که از ضعف انسانی بالاتر است، این شکندگی صرفاً نشانه‌ای از بی‌دفاع بودن در برابر ضرورت‌های کور طبیعی خواهد بود. (Cottingham, 2011, p. 303-304).

این پنج پیامد در کنار هم تصویری از وضعیت بشر در رویکرد طبیعت‌گرایی داروینیستی ارائه می‌دهند؛ وضعیتی که در آن انسان، موجودی شکننده و بیگانه در جهانی بی‌انتها است که اصول

¹ contemporary secular humanism

معیاری برای تمایز میان پروژه‌های ارزشمند و پروژه‌های مخرب ارائه دهد و صرفاً با تکیه بر مفاهیمی مثل «رضایت» و «انتخاب خودمختارانه»، قادر به تبیین کامل مفهوم پیچیده «معناداری» نیست.

بدین ترتیب، کاتینگهام با پیمودن این گام‌های چهارگانه، نابسندگی تمامی رویکردهای طبیعت‌گرایانه را در ساحت معنا آشکار می‌سازد.

۵ بن بست طبیعت‌گرایی و ضرورت ابتدای معنا بر شهودهای بنیادین

آیا واقعاً انتقادهای کاتینگهام می‌تواند نابسندگی رویکردهای طبیعت‌گرایانه را نشان دهد؟ آیا رویکردهای طبیعت‌گرایانه تصویر و تفسیر درست و دقیقی از معناداری زندگی به دست می‌دهند؟ برای پاسخ به این پرسش چاره‌ای جز مراجعه به عمیق‌ترین شهودهای اخلاقی بشر و احکام وجدانی آن نداریم. اعتقاد نگارنده بر آن است که این مراجعه نشان می‌دهد مؤلفه‌هایی در معناداری وجود دارند که رویکردهای طبیعت‌گرایانه توانایی برآورده‌ساختن آن‌ها را ندارند. نگارنده بر این باور است که رویکرد کاتینگهام مسئله معنای زندگی از اتقان بیشتری نسبت به رویکردهای طبیعت‌گرایانه برخوردار است. ریشه این نکته در مراجعه کاتینگهام به همین شهودهای اخلاقی و ارائه یک فلسفه انسانی‌تر است. البته ممکن است نسبت به برخی مواضع کاتینگهام انتقاداتی نیز وارد باشد.

برای تبیین دقیق بن بست طبیعت‌گرایی، می‌توان ضعف‌های آن را در سه محور اساسی دسته‌بندی کرد:

- محور اول: تقابل با شهودهای بنیادین اخلاقی

ترجیحات شخصی است؛ بدان معنا که هیچ معیار خارجی برای سنجش ارزش وجود ندارد. (Cottingham, 2003, p. 18)

او در ابطال این رویکرد بیان می‌دارد که ارزش‌گذاری‌های ما معمولاً دلبخواهی نیستند، بلکه از ویژگی‌های عینی نشئت‌گرفته‌اند. انتخاب‌ها یا افعال اراده من، تنها در صورتی می‌توانند ارزشمند باشند که متعلق‌های آن‌ها از پیش دارای ارزش مستقل باشند (Cottingham, 2009, p. 3) همان‌طور که ما برای یک دارو به خاطر خاصیت درمانی‌اش ارزش قائلیم، در مورد یک زندگی نیز بر اساس ویژگی‌های عینی آن قضاوت می‌کنیم.

در اندیشه کاتینگهام مفهوم «معناداری» یک مفهوم «ستبراً» است؛ یعنی صرفاً یک برچسب تحسین‌آمیز نیست، بلکه دربردارنده مجموعه‌ای از معیارهای عینی و خارجی است. برای آنکه یک فعالیت حقیقتاً معنادار تلقی شود، باید از مجموعه‌ای از معیارهای عینی حداقلی برخوردار باشد؛ معیارهایی که دیدگاه کثرت‌گرای سکولار قادر به ارائه آن‌ها نیست و وجود آن‌ها را ضروری نمی‌داند. (Cottingham, 2003, p. 20).

کاتینگهام برای ابطال ذهن‌گرایی به شهودهای اخلاقی ما نیز ارجاع می‌دهد: آیا صرفاً اینکه هیتلر سگش را دوست داشت و از نظر ذهنی احساس می‌کرد این امر به زندگی‌اش معنا می‌دهد، زندگی او را معنادار می‌کرد؟ پاسخ منفی است؛ زندگی او یک وحشت بی‌معنا بود (Cottingham, 2011, p. 303). همچنین اگر معنا صرفاً در پروژه‌های شخصی خودمختارانه خلاصه شود، آیا باید زندگی یک شکنجه‌گر نازی که با جدیت و رضایت کامل به کار خود مشغول است را نیز معنادار بدانیم؟ کاتینگهام اصطلاح وصف «معنادار» به چنین زندگی‌ای را خلاف شهودهای زبانی و اخلاقی ما می‌داند (Cottingham, 2003, p. 23)؛ بنابراین، کثرت‌گرایی سکولار با این مشکل روبروست که نمی‌تواند

¹ thick

تحلیل بالا نشان می‌دهد که اساساً عینی‌گرایی ارزشی و غایت‌مندی دو روی یک سکه‌اند. نوعاً همان امر عینی ارزشمند که زندگی ما را معنادار می‌کند، غایت و هدفی است که به دنبال دست‌پیدا کردن به آن هستیم.

۳. عمیق‌ترین شهود اخلاقی ما به ما می‌گوید که انسان دارای کرامت، مسئولیت و اراده آزاد است. ما شهوداً می‌دانیم که نمی‌توانیم یک انسان را به همان شکلی ارزش‌گذاری کنیم که یک گرگ یا مورچه را. وقتی طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی انسان را صرفاً یک حیوان پیچیده تعریف می‌کند و او را با حیوانات همسان‌سازی می‌کند در واقع هر گونه مسئولیت اخلاقی و کرامت را از انسان سلب کرده است. شهود اخلاقی ما به‌شدت در برابر این همسان‌سازی مقاومت می‌کند؛ بنابراین شهودهای اخلاقی ما بر عینی‌بودن ارزش‌ها، غایت‌مندی و کرامت انسانی دلالت می‌کنند.

• محور دوم: پیامدهای روان‌شناختی و وجودی

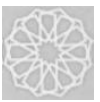
علاوه بر شهودهای اخلاقی، توجه به پیامدهایی همچون بیگانگی، ناامیدی، شکست و شکنندگی که کاتینگهام به شکلی درست و منطقی به‌عنوان پیامدهای ضروری طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی برمی‌شمارد، در تشخیص رویکرد صحیح بسیار مهم است. طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی حقیقتاً به حصول احساس بیگانگی برای انسان منتهی می‌شود. او را نسبت به آینده ناامید می‌گرداند. همواره سایه شکست را بر سر او می‌افکند و زندگی شکننده‌ای را برای او ترسیم خواهد کرد. در چنین اتمسفری سخن گفتن از معنادار بودن زندگی و متقاعدکردن انسان به تلاش برای تحقق معنای زندگی بسیار دشوار خواهد بود.

• محور سوم: بن‌بست در ساحت تجربه زیسته و حیات انضمامی

شهودهای اخلاقی ما نشان‌دهنده مؤلفه‌هایی در ساحت معنا هستند که طبیعت‌گرایی از تبیین آن‌ها ناتوان است:

۱. شهود اخلاقی ما نشان می‌دهد که معنادار بودن زندگی به خارج از ذهن و ارزش‌های خارجی پیوند خورده است. نمی‌توان با ذهن‌گرایی محض به معنای زندگی رسید. اگر چه ممکن است فردی خود را متقاعد کند که عملی که به لحاظ عینی فاقد ارزش است، زندگی او را معنادار کرده است؛ مثلاً شخصی به این باور برسد که با جمع کردن اسکناس‌های قدیمی معنایی برای زندگی‌اش پیدا کرده است؛ اما واقعیت آن است که ما از اطلاق وصف معنادار بر زندگی چنین فردی خودداری می‌کنیم.

۲. شهود اخلاقی ما حاکی از آن است که معناداری زندگی به غایت‌مندی آن گره‌خورده است. اگر هیچ تصویر روشنی برای آینده انسان در نظر نگیریم، اگر سرانجام روشنی برای آن تصور نکنیم و اگر معتقد باشیم که زندگی هیچ مقصد و غایت مشخصی ندارد به‌سختی می‌توان از معنادار بودن آن سخن گفت؛ بلکه معنادار خواندن آن نادرست خواهد بود. فردی را تصور کنید که تمام عمر خود را با جدیت صرف حفرکردن یک چاله عمیق و سپس پر کردن دوباره آن می‌کند و این فرایند را هر روز تکرار می‌نماید. حتی اگر این فرد از کار خودش راضی باشد، شهود ما نمی‌پذیرد که زندگی او را یک زندگی معنادار بدانیم، زیرا زندگی او به‌سوی هیچ غایت مشخصی جهت‌گیری نشده است. طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی نیز با تصویرکردن کیهانی کور و تصادفی که در آن حیات انسان صرفاً یک رخداد بی‌هدف است، زندگی انسان را به همین چرخه بی‌هدف تشبیه می‌کند.

گریزناپذیر طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی و تحلیل وضعیت انضمامی بشر در دوران حاضر که دوران سلطه این رویکرد است، نشان می‌دهد که برای دستیابی به یک زندگی حقیقتاً معنادار، طبیعت‌گرایی نه‌تنها پاسخ مناسبی نمی‌دهد؛ بلکه انسان را از مسیر درست منحرف خواهد کرد. چاره‌ای جز بازگشت به یک چارچوب متافیزیکی وجود ندارد؛ چارچوبی که در آن ارزش‌های اخلاقی و غایت‌مندی، حقایق اصیل و ریشه‌دار در ساختار هستی باشند و در آن بر کرامت و جایگاه متعالی انسان تحفظ شود.

به نظر نگارنده کاتینگهام در نابسند خواندن رویکردهای طبیعت‌گرایانه در حوزه معنای زندگی به حق است و نقدهای او به‌درستی می‌توانند نقاط ضعف این رویکردها را نمایان سازند. البته تأکید می‌شود این نکته به معنای پذیرش تمام ابعاد رویکرد کاتینگهام در این حوزه نیست. بررسی منتقدانه رویکرد کاتینگهام نیازمند پژوهشی مستقل است.

برای ارزیابی دقیق‌تر باید از سطح تحلیل‌های صرفاً انتزاعی فراتر برویم و حیات انضمامی انسان را بررسی کنیم. آیا طبیعت‌گرایی هستی‌شناختی در عمل توانسته است به دغدغه‌های وجودی انسان پاسخ مناسب بدهد؟ تجربه زیسته انسان در عصر حاضر که عصر سلطه و نفوذ پارادایم طبیعت‌گرایی است نشان می‌دهد که نه‌تنها نتوانسته به این نیاز پاسخ مناسبی بدهد؛ بلکه خود منشأ و سبب بحران‌های اگزیستانسیال و احساس پوچی شده است. انسان‌های واقعی در هنگامه روبه‌رو شدن با رنج‌های عمیق، آگاهی از مرگ و بحران‌های وجودی نمی‌توانند صرفاً با اتکا به معناهای جعلی خودساخته، ادامه دهند و نوعاً دچار فروپاشی می‌شوند.

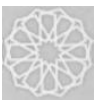
۶ نتیجه‌گیری

در جمع‌بندی نکات یاد شده می‌توان گفت که شهادهای اخلاقی ما، پیامدهای روان‌شناختی

منابع

- سال سیزدهم، شماره ۲۸، بهار و تابستان ۱۴۰۱.
- نریمانی، نیما. (۱۴۰۰). طبیعت‌گرایی روش‌شناختی در علم. فلسفه علم، ۱۱(۱)، ۲۷۸-۲۵۳.
- میرباباپور، سید مصطفی. (۱۳۹۶). مفهوم‌شناسی طبیعت‌گرایی روش‌شناختی به مثابه یک ابر پارادایم برای علم مدرن. تأملات فلسفی، ۱۹(۷)، ۲۴۲-۲۱۳.
- Behe, M. J. (1996). *Darwin's Black Box: The Biochemical Challenge to Evolution*. New York: Free Press.
- Carnap, R. (1959). The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language (A. Pap, Trans.). In A. J. Ayer (Ed.), *Logical Positivism* (pp. 60-81). New York, NY: Free Press.
- Cottingham, J. (2003). *On the Meaning of Life*. London & New York: Routledge.
- Cottingham, J. (2005). *The spiritual dimension: Religion, philosophy and human value*. Cambridge University Press.
- Cottingham, J. (2009). *Why believe*. Continuum.
- Cottingham, J. (2011). Reply to Holland: The meaning of life and Darwinism. *Environmental Values*, 20(3), 299-308.
- Cottingham, J. (2014). *Philosophy of religion: Towards a more humane approach*. Cambridge University Press.
- علی‌زمانی، امیرعباس؛ و دریانی‌اصل، مریم. (۱۳۸۹). «معنای زندگی از دیدگاه جان کاتینگهام». *نشریه الهیات تطبیقی*، سال اول، شماره ۳، صص ۹۵-۱۱۸.
- امامی‌فر، حمید؛ و مهدوی اطهر، مهدی. (۱۴۰۱). «بررسی تحلیلی نسبت نظریه «تکامل» با خداباوری و الحاد». *نشریه معرفت کلامی*.
- Darwin, C. (1859). *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*. John Murray.
- Dawkins, R. (2006). *The Blind Watchmaker: Why the Evidence of Evolution Reveals a Universe Without Design*. London: Penguin Books.
- Dennett, D. C. (1995). *Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life*. London, England: Penguin Books.
- Frankfurt, H. G. (2004). *The Reasons of Love*. Princeton University Press.
- Futuyma, D. J., & Kirkpatrick, M. (2017). *Evolution*. Sinauer Associates.
- Jacob, F. (1977). Evolution and tinkering. *Science*, 196(4295).
- Holland, A. (2009). Darwin and the meaning in life. *Environmental Values*, 18(4), 503-518.
- Huxley, J. (1942). *Evolution: The modern synthesis*. George Allen & Unwin.

- Klemke, E. D., & Cahn, S. M. (Eds.). (2017). *The meaning of life: A reader* (4th ed.). Oxford University Press.
- Mayr, E. (1982). *The growth of biological thought: Diversity, evolution, and inheritance*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Metz, T. (2013). *Meaning in life: An analytic study*. Oxford University Press.
- Midgley, M. (1985). *Evolution as a Religion: Strange Hopes and Stranger Fears*. London, England: Methuen & Co. Ltd.
- Monod, J. (1971). *Chance and necessity: An essay on the natural philosophy of modern biology* (A. Wainhouse, Trans.). New York: Vintage Books. (Original work published 1970).
- Nagel, T. (2012). *Mind and Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature is Almost Certainly False*. New York, NY: Oxford University Press.
- Plantinga, A. (2011). *Where the Conflict Really Lies: Science, Religion, and Naturalism*. New York, NY: Oxford University Press.
- Rachels, J. (1990). *Created from animals: The moral implications of Darwinism*. New York: Oxford University Press.
- Rosenberg, A. (2011). *The Atheist's Guide to Reality: Enjoying Life without Illusions*. W. W. Norton & Company.
- Ruse, M. (2008). *Evolution and Religion: A Dialogue*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Ruse, M., & Wilson, E. O. (1986). Moral philosophy as applied science. *Philosophy*, 61(236), 173–192.
- Sagan, C. (1994). *Pale blue dot: A vision of the human future in space*. New York: Random House.
- Simpson, G. G. (1951). *The meaning of evolution* (Rev. ed.). New York: Mentor Books.
- Street, S. (2006). A Darwinian dilemma for realist theories of value. *Philosophical Studies*, 127(1), 109–166.
- Stewart, J. E. (2010). The meaning of life in a developing universe. *Foundations of Science*, 15, 395–409.
- Tartaglia, J. (2016). *Philosophy in a meaningless life: A system of nihilism, consciousness and reality*. London: Bloomsbury Academic.
- Weikart, R. (2016). *The death of humanity: And the case for life*. Salem Books.
- Wilson, E. O. (2004). *On Human Nature* (Revised ed.). Harvard University Press.